

կը գործածեն և իրենց կամացը կը հը-
պատակեցնեն. աստիճանաբար մարմ-
նոյ նիւթական աշխատութեան տեղը
կը լեցընեն մտաց ազնուական աշխա-
տութեամբ: Ո՛վ մեզմէ երջանկութիւն
չի համարիր այս բանս որ մարդուս և
գլխաւորապէս գործաւորին արժանա-
պատուութիւնը կ'աւելցնէ:

ՌԱՐԷ

Կը շարունակուի:

ՀԻՆԳ ՇԱՐԱԹ ՕԴԱՊԱՐԿԻ ՄԷՋ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵՐԻՑ ԱՆԳՂԻԱՑԻՈՑ

ՅԱՓՐԻԿԷ

(Տէս Էրէս 189.)

Այդ բարձրաճակատ, զանգրահեր,
զրեթէ արծուունկն ժողովուրդը, գո-
ռոզ և ուշիմ կերպարանք մը կ'երեցը-
նէր. սակայն վիկտորիային ներկա-
յութիւնը զինքը արտաքոյ կարգի կը
խռովէր. բազմաթիւ ձիաւորներ կը
տեսնուէին որ ամենայն ուղղութեամբ
վազելով կ'երթեկէին, և շուտ մը
յայտնի տեսնուեցաւ որ կառավարչին
զօրքը այնպիսի արտաքոյ կարգի թըշ-
նամույ մը դէմ կուռելու համար կը ժո-
ղովէին: Ճոյ ունայն տեղ կ'աշխատէր
այլ և այլ գոյներով թաշկինակներ պար-
զելու, ամենեկին հետեանք մը չունե-
ցաւ:

Սակայն շէյխը, իր պալատական
ներն չորս զին ունենալով, ժողովուրդը
լռեցուց և սկսաւ խօսակցութիւն մը
ընել. ուսկից տղքդորն բան մը հասկը-
նալ կարող չեղաւ. լեզուն պակիրմիով
խառն արաբերէն էր. ձեւերու հասա-
րակաց լեզուովը՝ այնչափ միայն կրցաւ
հասկընալ թէ այն տեղէն մեկնելու
բացարձակ հրաւէր մըն էր այն. ինքն ալ
անկէ աւելի բան չէր կրնար ուղել,
միայն թէ հով չըլլալով իրն անկարելի
էր: Ուստի իր անշարժութիւնը կտռա-

վարչին զայրոյթը վերջի աստիճանի
զրգուեց, և իր պալատականքն սկսան
ոռնալու ձայներ հանել որպէս զի ըզ-
հրէշը բռնադատեն որ անկէ փախչի:

Օտարերեկոյթ անձինք էին այդ պա-
լատականք, իրենց հինգ կամ վեց շա-
պիկներովն որ մարմիններնուն վրայ
խառնիխուռն նկարած կային. շատ մը
ահագին փորեր ունէին, որոնց մէկ
քանին կեղծ կ'երևնային: Տղքդորը մեծ
զարմանք պատճառեց իր ընկերներուն
իմացնելով անոնց թէ այն բանը կերպ
մըն էր իրենց փառախնդիր մեծարանքն
առ սուլդանն ընելու: Որովայնին կը-
րութիւնը այն մարդոց փառամոլութիւ-
նը կը ցուցընէր: Այն խոշոր մարդիկն
այլանդակ ձեւեր ընելով կը պոռային.
գլխաւորապէս անոնցմէ մէկը, որ եթէ
իր խոշորութիւնը աս աշխարհիս վրայ
վարձքը գտնար՝ առաջին պաշտօնեայն
ըլլալու էր: Սեւամորթից բազմութեան
ոռնացող ազադակները պալատակա-
նաց ազադակներուն հետ կը խառնը-
ւէին, որոնց ձեւերուն ալ կապկորէն հե-
տեկով՝ տասը հազար բազուկներու
մէկ հատիկ և անընդմիջական շարժ-
մունքին երևոյթն էր տեսնալ:

Այս երկեցուցիչ միջոցներն անբա-
ւական դատուելով, ուրիշ աւելի ահա-
բեկիչ միջոցներ յաւելան, Աղեղամբ
ու նետերով զինեալ զինուորներ կար-
գի օրինօք շարուեցան. սակայն վիկ-
տորիան հետզհետէ ուռելով և բարձ-
րանալով անոնց վտանգէն հեռանալու
հետ էր: Կառավարիչն այն ատեն հրա-
ցան մը առնելով դէպ 'ի գունտը ուղ-
ղեց: Սակայն ֆէննըտի որ զինքը զի-
տելու հետ էր, քարապինայի գնտա-
կով մը շէյխին ձեռաց մէջ զէնքը խոր-
տակեց:

Այդ անակնկալ հարուածին վրայ
առհասարակ ամենը փախուստ դար-
ձան, իւրաքանչիւր ոք կրցածին չափ
շուտ իր խրճիթը ապաւինելով, և այն-
պէս օրուան մնացած ատենը քաղաքը
բոլորովին ամայի մնաց:

Գիշերը վրայ հասաւ, Հոգն ալ չէր
չնչեր. որով հարկ եղաւ յաճախ առնուլ

դեանէն երեք հարիւր ոտք բարձրութեամբ անշարժ մնալ. վարը այն մութին մէջ և ոչ բոց մը կը տեսնուէր, հապա մահու լռութիւն մը կը տիրէր ամեն դին: Տղքդորն, վախնալով որ այն լռութիւնը կրնար որոգայթ մը ըլլալ, իր խոհեմութիւնը կրկնապատկեց:

Եւ հսկելու իրաւունք ունեցաւ: Կէս գիշերուն բոլոր քաղաքը բոցի մէջ պատած տեսնուեցաւ. կրակի հարիւրաւոր գծեր հրախաղի օդածիզ փամփուշտ ներու պէս վեր նետուելով մէկգմէկ կը կտրէին, բոցէ գծերու խառնիխուռն հիւսուածք մը ձևացնելով:

— Ահա այդ արտաքոյ կարգի բան մըն է, ըսաւ տղքդորը:

— Բայց, տէր ողորմեա, կանչեց ֆէնշըտի. կարծես թէ հրդեհը վեր կը բարձրանայ ու մեզի կը մօտենայ:

Եւ յիրաւի զարհուրելի աղաղակաց և հրացանից թնդիւններու մէջէն, այն կրակի զանկուածը դէպ 'ի վիկտորիա կը բարձրանար: Ճոյ պատրաստուեցաւ խիճ թափելու. ֆէրկըսըն շատ չուշացաւ այն երևոյթին մեկնութիւնն իմանալու:

Հազարաւոր աղանիններու պոչին վըրայ կիզիչ նիւթեր յարմարեցած դէպ 'ի վիկտորիա արձրկուեր էին. կենդանիք զարհուրած դէպ 'ի վեր կ'ելլէին մթնոլորտին մէջ իրենց օձապտոյտ կըրակները գծելով: Ֆէնշըտի ձեռք զարկաւ բոլոր իր հրաձիգ զէնքերն այն թռչնականաց բազմութեանը մէջ պարպելու. սակայն ինչ կարող էր ընելու այն անհամար բանակին դէմ: Արդէն աղանինները նաւակին չորս կողմը առնելու հետ էին, և գունտին իսկ չորս կողմը կը պատէին, որուն կողմերը այն լոյսն անդրադարձնելով՝ կարծես թէ կրակէ ցանցի մը մէջ պատած էին:

Տղքդորը առանց ժամանակ կորսընցնելու քարցի կտոր մը վար հոսեց և այնպէս այն վտանգաւոր թռչնականներուն սպառնալիքէն հեռացաւ. երկու ժամ ատեն շարունակ այն թռչունները մութին մէջ ասդիս անդին կը թռչտէին. յետոյ կամաց կամաց թիւերնին սկսաւ նուազիլ և վերջապէս անհետ եղան:

— Հիմա կրնանք հանգիստ քուն ըլլալ, ըսաւ տղքդորը:

— Ըստ որում վայրենիք՝ գէշ հնարք չէ մտածածնին, ըսաւ ճոյ:

— Այո, շատ անգամ այդ աղանինները կը գործածեն գիւղերու հիւղերը այրելու համար սակայն այս անգամ գիւղը աւելի բարձրէն կը թռչէր:

— Տարակոյս չկայ որ օդապարիկ գունտ մը ինչ և իցէ թշնամիէ վախչունի:

— Մի այդպէս ըսեր, պատասխանեց տղքդորը:

— Ուսկից է ուրեմն որ վախնալու է:

— Այն անխոհեմներէն որ իր նաւակին մէջ կը կրէ. այդպէս, բարեկամք, ամեն դին և միշտ հսկողութիւն ընելու է:

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Գիշերուան ատեն չուեր: — Բոյոր իրեքը. — ֆէններտիկն հակամիտորիները. — Չգուշորիներ. — Շարիկն ընրացքը: — Չատիճը. — Լճիկն չուրը. — Չիսգետին. — Կորուսեալ գնդակ մը:

Սաւառտեան ժամը երեքին ատենները, ճոյ՝ հսկող ըլլալով, վերջապէս տեսաւ որ ոտից ներքեւ քաղաքը կը տեղափոխէր. վիկտորիան իր ընթացքը դարձեալ կը սկսէր շարունակել, ֆէնշըտի և տղքդորն արթնցան:

Այս ետքինս ուղղեցոյցը դիտելով գոհութեամբ սրտի տեսաւ որ հովը զիւրենք դէպ 'ի հիւսիսէ հիւսիսային առկեք կը տանէր:

— Բաղդերնիս հետերնիս է, ըսաւ. ամեն բան կը յաջողի մեզի. նոյն իսկ այսօր Չատ լիճը պիտոր գտնանք:

— Արդեօք մեծ ընդարձակ ջուր մըն է, հարցուց ֆէնշըտի:

— Շատ ընդարձակ, սիրելիդ Տիք. իր մեծագոյն երկայնութեամբը և մեծագոյն լայնութեամբը այդ լիճը կրնայ հարիւր քսան մղոն չափել:

— Փոփոխութիւն մը ըլլալու է մեր ճանապարհորդութեան՝ եթէ այդպիսի ջրային մակարդակի մը վրայ ժուռ գանք:

— Բայց ինձի կ'երևայ թէ ցաւելու բան մը չունինք. ճամբորդութիւննիս այլ և այլ դիպաց շարք մըն է, և որ զլխաւորն է ամենայնպէս պայմաններով կատարուելու հետ է:

— Ատիկայ տարակոյս չվերցնէր Սամուէլ. 'ի բաց առեալ անապատին մէջ քաշած զրկմունքնիս, ամենևին ծանր վտանգի մը հանդիպած չենք:

— Ստոյգ է որ մեր քաջ վիկտորիան միշտ զարմանալի յաջողութեամբ գնացեր է: Այսօր մայիսի 12 է. ապրիլի 18ին ճամբայ ելանք. ուրեմն քսանը հինգ օրուան ճամբայ ըրած ենք: Դեռ ևս տասը օր և կը հասնինք:

— Ո՞ր:

— Չեմ գիտեր. բայց ինչ պէտք է մեզի:

— Իրաւունք ունիս, Սամուէլ. մեր վստահութիւնը Նախախնամութե վերայ դնենք որ մեզի առաջնորդէ, և ինչպէս հիմա ենք անանկ ողջ առողջ զմեզ պահէ: Ամենևին չերևար թէ աշխարհիս ամենէն ապականեալ երկիրներէն անցած ըլլանք:

— Կարող էինք վեր բարձրանալու, և ահա դուրս տարինք:

— Կեցցեն օդաչու ճանապարհորդը, կանչեց ճոյ. ահա քսանուհինգ օրէ ետքը, ողջ առողջ, աղէկ գիրցած, և աղէկ հանգիստնիս առած ենք. գուցէ ալ չափազանց հանգիստ առած ենք, որովհետեւ սրունքներս կը սկսին թրմըրիլ, և շատ դժարս չէր 'ի դար եթէ կարենայի երեսուն մղոնի չափ քալուած քով թմրութիւննին անցընել:

— Այդ զուարճութիւնը Լոնտրայի փողոցաց մէջ կ'ընես, ճոյ. սակայն հետեանք մը հանել ուզելով, երեք հոգի ճամբայ ելանք՝ ինչպէս Տընհամ, Գլէբբերդըն, Օվերվէկ, և ինչպէս Պարթ, Ռիչարտսըն և Ֆոկլ. այլ բարեբաղդ քան զմեր նախընթացներն դեռ ևս երեքս ալ միատեղ կը գտնուինք: Սակայն ամենակարևոր է որ մէկմէկէ չը բաժնուինք: Եթէ մինչդեռ մեզմէ մէկը գետինն է, հարկ ըլլայ որ վիկտորիան վեր բարձրանայ որպէս զի յանկար-

ծահաս և անակնկալ վտանգէ մը աղաւտի, ո՞ր գիտէ թէ մէյ մըն ալ զինքը կարող կ'ըլլանք տեսնելու: Անոր համար անկեղծաբար կ'ըսեմ՝ Քէննըտին, չեմ հաճիր որ որսորդութեան պատրուակաւ հեռանայ մեզմէ:

— Սակայն ինձի թոյլ պիտոր տաս, բարեկամ Սամուէլ, այդ հաճոյքն ալ զուրկ տանելու. գէշ բան չէ մեր պաշարները նորոգել. միւս կողմանէ դեռ ճամբորդութիւննիս չսկսած՝ ինձի դուն շատ մը ընտիր որսորդութիւններ ընելու յուսացուցիր, այլ ես մինչև ցարդ շատ քիչ յառաջագիմութիւն ըրեր եմ այդ Անտերսընի ու Գըմմինկի արուեստին մէջ:

— Բայց, սիրելիդ Տիք, կամ այն է որ յիշողութիւնդ զքեզ կը մատնէ և կամ թէ չէ պարկեշտութեան համար քաջութիւններդ մոռնալ կ'ուզես. ինձի կ'երևայ թէ, մանր որսականները 'ի բաց առեալ, խղճիդ մէջ անտիւրբ մը, փիղ մը և երկու առիւծ ունիս:

— Շատ աղէկ. սակայն այդ ամենը ինչ է ափրիկեցի որսորդի մը համար որ ստեղծագործութեան բոլոր կենդանիները իր հրացանին ծայրը կը տեսնէ: Տես, տես, այն ընձուղտերու խումբին նայէ:

— Հէ, ընձուղտեր. կանչեց ճոյ. ձեռքի մը չափ մեծ են:

— Վասն զի անոնցմէ հազար ոտք բարձր ենք. սակայն մօտանց կը տեսնես որ քեզնէ երեք անգամ բարձր են:

— Հապա դու ինչ կ'ըսես այդ վրթից խումբին, ըսաւ դարձեալ Քէննըտին, և այն ջայլամանց որ հովու երազութեամբ կը փախչին:

— Ատոնք ջայլամունք են, կանչեց ճոյ, հաւ են և ամենափոքր հաւ:

— Տեսնենք Սամուէլ, կարելի չէ մօտ երթալ:

— Մօտենալ կարելի է, Տիք, բայց ոչ գետինն ինչնալ: Ի՞նչ շահ ուրեմն այդ կենդանիները սպաննելէն երբ քեզի օգուտ մը չեն կրնար ընել: Եթէ խընդիրն առիւծ մը, կատու վագր մը կամ բորենի մը սպաննեն ըլլար, կրնայի

հասկերնալ. վասն զի միշտ փնասակար կենդանի մը պակսեցնել ըսել էր. բայց անտիլը մը, վիթ մը սպաննել առանց ուրիշ չահու՝ բայց եթէ քու որսորդի հակամիտութիւնդ գոհացընելու հաճութեանը համար, յիրաւի որ չափեր: Բայց և այնպէս, բարեկամ, գետնէն հարիւր ոտք բարձրութեան մէջ մնալու ենք, որով եթէ գազան մը տեսնես մեզի հաճոյք ընելու ես անոր սրտին մէջ գնդակ մը քամելով:

Վիկտորիան կամաց կամաց վար ինջնալով՝ ապահով բարձրութեան մը մէջ դադարեցաւ: Վայրենի ու բազմամարդ երկրի մը մէջ անսկնկալ վտանգներէ զգուշանալու էր:

Ճանապարհորդը այն ատեն չիտակ Շարիի հոսանքին հետեւելով կ'երթային. այս գետին գեղեցիկ ափունքը պէս պէս երանգանկար ծառոց հովանեաց ներքեւ ծածկուած չէին տեսնուեր. յիսնք և մագլցող տունկը ամենայն ուղղութեամբ սողալով այլ և այլ գունոց գեղեցիկ խառնուրդ մը կը ձևացընէին: Կոկորդիլոսք արևուն մէջ կը դրօսնուին, և կամ մողիսի աշխուժութեամբ ջրին տակ կ'ընկղմէին, և աստանդ վազ առ վազ խաղալով՝ դետին հոսանքը ընդհատող բազմաթիւ կանաչ կղզիները կը մօտենային:

Այսպէս արդաւանդ ու կանաչադգեստ բնութեամբ անցան Մաֆադակ վիճակը: Առաւօտեան ժամը իննին, տղադոր Ֆէրկըսըն և իր բարեկամները վերջապէս ջատ լճին հարաւային ափունքը հասան:

Եւ ահա ուրեմն առջնին էր վերջապէս այն Ափրիկէի կասպեանը, որուն գոյութիւնը այնչափ երկայն առասպելաց կարգը համարեալ էր, այն ներքին ծովը՝ ուր միայն Տընամին ու Պարթին խուզարկու ընկերութիւնք հասեր էին:

Տղադորը ջանաց անոր կերպարանքին ներկայ ձեն առնելու որ 1847ին ներկայացուցածէն շատ տարբեր էր. և յիրաւի այդ լճին տախտակը գծելն անկարելի է. տղմալից և գրեթէ անանցանելի ճահիճներով պատած է, որոնց

մէջ Պարթ քիչ մնաց կը կորսուէր. տառուէ տարի, այն ճահիճը որ տասնուհինգ ոտք բարձր եղէգնուտներով ու պապիրներով ծածկած են՝ նոյն լճին մասը կ'ըլլան. շատ անգամ ալ անոր եզերքը շինուած քաղաքները կ'սով չափ կ'ընկղմին, ինչպէս 'ի 1856 Նկուրնաին դիպաւ. և հիմա իսկ ձիագետիք և կոկորդիլոսք նոյն այն տեղերը ջրասոյգ կը բնակին՝ ուր երբեմն Պուռնուին տները կ'ամբառնային:

Արևն իր շացուցիչ ճառագայթներն այն խաղաղ ջրին վրայ կ'անդրադարձնէր, և հիւսիսային կողմէն այս երկու տարերքը մի և նոյն հորիզոնի վրայ կ'անհետանային:

Տղադորը ջրին բնութիւնը ստուգելու զեց, որ երկայն ատենէ 'ի վեր աղային կը կարծուէր. լճին երեսին մօտենալու ամենին վախ մը չկար, ուստի նաւակը թռչնոյ մը պէս հինգ ոտք բարձրութեամբ անոր վրայէն քերեց:

Ճոյ մէջը շիշ մը ընկղմելով՝ կիսով չափ լեցուն վեր քաշեց. այն ջուրը համկործ ընելով՝ գտան որ նադրոնի համ ունէր և այնչափ ըմպելի ջուր չէր:

Մինչդեռ տղադորն իր քննութեանց հետեանքը զրելու հետ էր, յանկարծ քովէն հրացանի հարուած մը արձրկուեցաւ, ֆէննըտի չկարենալով ժուժել փորձութեան, հրէշաւոր ձիագետի մը հարուածեր էր. այս կենդանին որ հանդարտաբար շնչելու հետ էր, թնդման ձայնէն մէկէն անյայտ եղաւ, առանց որսորդին կոնաձե գնտակը իրեն փնաս մը հասցնելու:

— Լաւագոյն էր զինքը ճանկով ըմբռնել, ըսաւ Ճոյ:

— Եւ ի՞նչպէս:

— Մեր խարիսխներէն մէկովը: Յարմար կարթ մը ըլլալու էր այդպիսի կենդանոյ մը համար:

— Ստոյգ, ըսաւ ֆէննըտի, Ճոյ գաղափար մ'ունի...

— Ձոր կը խնդրեմ 'ի գործ չղնէք, պատասխանեց տղադորը: Կենդանին անմիջապէս զմեզ անանկ տեղ ձգելով կը տանէր, ուր բան չունինք ընելու:

— Մասնաւորապէս հիմա որ ստուգեցինք Չատի ջրին ինչ տեսակ ըլլալը: Արդեօք այդ ձկունք կ'ուտուին, պարոն ֆէրկըսըն:

— Այդ քու ձուկդ, ճոյ, պարզաբար թանձրամորթից սեռէն կաթնտու մըն է. իր մսին համար կ'ըսեն թէ պքանչելի է, և մեծ առուտուրի նիւթ է լճին եզերքները բնակող այլ և այլ ժողովրդոց մէջ:

— Թէ այդպէս է կը ցաւիմ որ Պարոն Տիբին հրացանին հարուածը լաւագոյն ելք չունեցաւ:

— Այդ կենդանին միայն որովայնին և զստից մէջ տեղուանք խոցելի է. Տիբին գնտակը և ոչ ցետած ըլլալու է զինքը: Բայց թէ որ գետինը ինծի նըպաստաւոր երևնայ, լճին հիւսիսային ծայրը կանկ կ'առնունք. հոն քէննըտի առատ որսոյ փակատեղւոյ մը մէջ գըտնէ պիտի ինքզինքը, ու հեշտեալ իր կարօտը կը լեցնէ:

— Շատ աղէկ, կանչեց ճոյ. թող պարոն Տիբ քիչ մը ձիագետի ի որսորդութիւն ընէ. կ'ուզեմ այդ երկկենցաղին միսը ճաշակել. ստոյգ որ բնականէ դուրս է մինչև Ափրիկէի կեդրոնը թափանցել կտցար ու կաքաւ ուտելու համար, ինչպէս յԱնգղիա:

Կը շարունակուի:

ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆՔ

Աշխատութիւն. — Քու վիճակդ ձեռքդ է, և դուն ես որ այս օրս ընելով վաղուանը կը պատրաստես: Նիւթական հանդստութիւնը, հարստութիւնը, քաղաքականութիւնը, գիտութիւնը, բարոյական յառաջադիմութիւնը, այս ամեն բան՝ կրնայ ձեռք ձգուիլ. բայց այս ամեն բանս պէտք է ստանալ. վասն զի այս ամենը վարձք մըն է, և ամենայն վարձք՝ ջանք կ'ուզէ:

Աշխարհքս մեզի յանձնուած է, ինչ որ ընենք՝ կ'ըլլայ, և ինչ որ ընենք մեր ինչ ըլլալէն կը կախուի վասն զի մենք ենք մեծ զօրութիւնը, մեզմէ կը սկսի ամենայն ինչ և 'ի մեզ կը վերջանայ:

Արդարութեան մէջ աշխատութիւն, աշխատութեան մէջ ալ ազատութիւն: Արդարութիւնը և ազատութիւնը զքեզ կը մերժեն, հարցուր իրենց. և աշխատութեան մնալով ունեցած կարողութիւնդ բանեցուր, և մի կարծեր որ քու ջանքերդ կորսուած ըլլան գինը ստացած չըլլալուդ համար, և կամ գինը յուսացածիդ չափ բարձր չըլլալուն համար: Ոչ ինչ կը կորսուի այս աշխարհքիս մէջ, և այսպէս ալ երբեմն պզտիկ հասակը շատ աւելի փորձ կու տայ:

1 Փրէտէրիոս Բասի:

ՎԵՆԵՏԻԿ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ